

MAGDA WÄCHTER

SEXTIL PUȘCARIU ȘI IMAGINARUL MEMORIALISTIC

Memorialistica lui Sextil Pușcariu din primul război mondial (Pușcariu 1978) este o operă etajată, alcătuită prin suprapunerea mai multor realități, o carte a intervalului, ce reflectă realul în oglinzile paralele ale ficționalității subiective și imaginarul în lumina realității obiective.

Aflat pe front, ca ofițer în rezervă, scriitorul ține un jurnal, menit a servi unui al doilea jurnal, completare și reinterpretare a celui dintâi, destinat, la rândul său, publicării după o perioadă destul de generoasă de timp. Din dorința de autenticitate, predominantă pe tot parcursul volumului, memorialistul inventariază atent, pe alocuri pedant, faptele, cu multiplele lor reverberații, analizează detaliile, meditează asupra sensurilor, puse sub lupa cercetătorului avizat. În însemnările numite „reportaje”, evenimentul istoric este redat din perspectiva omului de știință, a intelectualului înclinat către reflecție și înzestrat cu un vast orizont cultural. Sextil Pușcariu nu-și propune nicidecum să ofere o operă de ficțiune, ci un fragment dintr-un dosar de existență, reunind notații diaristice, impresii, memorii, meditații, eseuri, articole diverse, însoțite de documente și mărturii ale altor personaje și, mai ales, de scrisorile trimise de pe front soției. Obiectivitatea acestor așa-numite „reportaje” este însă inevitabil subordonată unei autenticități ce aparține esențial subiectului. Memoria oferă nu atât o obiectivitate a faptului relatat, cât a privitorului, ce tinde să transforme obiectul prin actul privirii, convertind realul în imaginar.

După Gilbert Durand, memoria însăși este de domeniul fantasticului, deoarece „orânduiește estetic amintirea” și are toate caracteristicile fundamentale ale imaginarii, anume de a fi eufemism, anti-destin și de a se ridica împotriva timpului, conform unui principiu specific de universalitate și transcendență (Durand 1977, p. 501). Timpul regăsit în intervalele de așteptare este timpul memoriei, ce selectează după o logică proprie faptele, devenite date ale conștiinței, adică ecouri ale unei realități convertite în semn. Autenticitatea memorialisticii aparține, așadar, imaginarii subiectiv, într-un context cultural modern unde însăși istoria este privită ca sumă a interpretărilor posibile, iar ontologia ca hermeneutică.

În absența unui „adevăr” unic, imuabil, gândirea cultural-artistică devine, odată cu secolul al XX-lea, predominant autoreferențială. Proliferarea genului intim, în defavoarea literaturii ficționale, asociată modalității auctoriale, reprezintă una din consecințele mutației conceptului de adevăr în zona subiectului, în numele unei „autenticități” înzestrate cu valențe cognitive superlative. Realul însuși este apanajul unei conștiințe ce se autorefectă sub specia relativului, a temporalului.

Privită cu mefiență de G. Călinescu sau de Tudor Vianu, literatura subiectivă se bucură la noi din plin de prețuirea reprezentanților „noii generații”, precum Mircea

Eliade, Eugen Ionescu, Mihail Sebastian ș.a (Micu 1992, p. 19). „Un jurnal intim are pentru mine o mai universală valoare omenească decât un roman cu mase, cu zeci de mii de oameni”, pentru că relevă „o experiență autentică, adică nealterată și neliteraturizată”, notează Mircea Eliade (1934, p. 177). Pentru Eugen Ionescu (1991, p. 191), jurnalul este „adevăratul gen literar”, toate celelalte specii fiind „pervertiri” ale jurnalului pur. Filosofia trăirii, „experiențialismul”, gustul pentru faptul de conștiință neafectat de avataruri artistice vor domina scena literară românească din perioada interbelică, în consens cu orientarea generală a artei occidentale înspre genul confesiv.

Memoriile lui Sextil Pușcariu, impregnate de subiectivism, oferă, în spiritul acestui „autentism” caracteristic literaturii intime, niște „propuneri de realitate”, după sintagma lui Camil Petrescu, o realitate eminentamente personală, neliteraturizată și neîncorsetată în pretențiile obiectivității ultime. Intenția autorului, în pofida preocupării constante pentru completitudinea și exactitatea faptelor, nici nu este alta decât aceea de a oferi niște simple „schife impresioniste”:

„În memoriile mele aș vrea ca tablourile pe care le dau să fie veridice, dar n-am ambiția să fie mai mult decât niște schife impresioniste. Nu cum erau de fapt, ci cum mi se părea mie că sunt cred că este mai interesant. Mai ales când e vorba de oameni, memorialistul nu poate face fotografiile luate cu kodakul obiectiv, ci doar portrete văzute cu ochiul care totdeauna apreciază. Iar aprecierea e subiectivă și schimbătoare, chiar la aceeași persoană” (Pușcariu 1978, p. 330).

Jurnalul de război este, într-adevăr, o suită de imagini subiective, adesea autoreferențiale, o reflectare indirectă a faptelor prin intermediul unei conștiințe refugiate într-un plan imaginar, fie proiectiv, fie retrospectiv. Relatarea evenimentelor, deseori din surse mediate, este un prilej de introspecție și de reflectare în oglinzi paralele. Faptele, mărturisește autorul, nu se referă la „evenimentele mari”, ci la „Războiul pe care l-am cunoscut eu”. În ciuda dorinței mărturisite de obiectivitate, scriitorul evocă, inevitabil,

„preocupările și convingerile mele personale, la care am ajuns tocmai din cauza războiului, ideile stârnite de evenimente, efectele lecturii și gândurile orelor lungi de singurătate” (Pușcariu 1978, p. 34).

De altfel, evenimentele propriu-zise sunt nu atât trăite de Pușcariu, ca ofițer în rezervă, aflat în spatele frontului, cât auzite din povestirile altor ofițeri și soldați sau citite în gazete. Așa-numitele „reportaje” conțin „fapte mărunte, nimicuri fără importanță și observațiuni banale, care la aparență sunt prea puțin înrudite cu războiul”, așa cum afirmă scriitorul.

„Poate tocmai rolul redus pe care îl vor avea descrierile luptelor sângeroase și rarele bubuituri de tunuri și puținul lătrat al mitralierelor să facă cartea aceasta mai plăcută la citit și mai veridică” (Pușcariu 1978, p. 31).

Întâmplările consemnate în spiritul unui adevărat antierou sunt tot atâtea chipuri ale detașării de evenimente. Războiul echivalează cu o intensificare a iubirii pentru soția aflată departe, cu permanenta preocupare de a conferi realității un sens, cu studiile științifice continuate aproape neîntrerupt, cu lecturi comentate generos, cu lungi răgazuri de reverie și incursiuni într-un trecut rememorat euforic. Realitatea poartă permanent însemnele unei obiectivități subiective. Imaginarul, altfel spus, constituie realul propriu-zis, în care eul, unicul personaj al memoriilor, se dezvăluie în chip profund. Iată, de pildă, un fragment dintr-o epistolă trimisă soției:

„Pe când cancelarul german, în ultimul său discurs, zicea că în toată Germania nu trebuie să existe momentan decât o singură preocupare și nu e voie decât a se munci într-o singură direcție: procurarea de muniții și hrană, – eu, pe câmpul de război, scriu aceste însemnări ca și când ar fi pacea cea mai frumoasă din lume” (Pușcariu 1978, p. 196).

Nu o dată, scriitorul are sentimentul irealității lumii exterioare, reduse la dimensiunea derizorie a unui simplu vis urât, în care timpul însuși pare a-și fi pierdut consistența, pentru a lăsa locul unui timp subiectiv, al intervalului, regăsit în amintire.

Funcția fantastică a memoriei, așa cum o definește Gilbert Durand, apare aici nu doar în planul imaginarii propriu-zis care însoțește evocarea, ci și prin structura temporală etajată a cărții. Există un timp al trăirii, asimilabil, în cea mai mare parte, imaginarii, un timp conceput bergsonian, ca posibilitate a omului „de a-și povesti trecutul și de a-și premedita viitorul, ca și de a-și romanța actualitatea” (Durand 1977, p. 496). Prezentul, timpul exterior este, de altfel, evanescent, himeric sau chiar opus ideii de timp, în sensul obișnuit, de trecere. Realitatea autentică este interioritate pură, sublimare a faptului brut în multiple reflecții subiective. În plin război, scriitorul trăiește clipe de fericire intensă, în deplin contrast cu evenimentele ce aparțin timpului exterior, privit ca simplă perioadă de stagnare. Fericirea, mărturisește el, e „însăși posibilitatea de a-ți da seama despre ea”, e „intervenția conștiinței tale în procesul sufletesc de care ajungi să-ți dai seama. Cine e în stare să-și zică: «Stai, iat-o», acela va cunoaște fericirea”. Nu clipa oprită este salvatoare, ci clipa reinventată, gândită într-o temporalitate paralelă, asimilată imaginarii.

Dincolo de timpul trăirii, al primelor reflecții, există un timp secund, al povestirii, ca reflecție asupra intervalelor dintre evenimentele întipărite în memorie, precum și un timp al repovestirii. Perspectiva narativă liniară este înlocuită cu perspectivismul și fragmentarismul unui timp concentric, proustian. Această temporalitate circulară își asumă, în memoriile lui Sextil Pușcariu, nu doar diferitele timpuri trecute și prezente, ci și viitorul, prin potențialitățile operei deschise. Interpretate și reinterpretate de către narator, faptele trec din zona scriiturii în aceea a lecturii, printr-o progresivă ficționalizare. În cea de-a doua parte a memoriilor, autorul colaborează cu cititorul, rugându-l să facă „amputările ce i se vor părea necesare”, să șteargă eventualele părți neînsemnate sau să completeze singur, prin fantezia sa, aceste simple „imagini fugare” născute din capriciile amintirii. Imaginarul memori-

alistic devine, astfel, o poetică a intervalului, ca topos simbolic unde cunoașterea rezidă în multiplele modalități ale interpretării.

Este vorba, așa cum consideră Jean Starobinski (1974, p. 93), de o „cunoaștere recapitulativă” specifică genului autobiografic, marcat de o dublă abatere, temporală și de identitate: „Orice autobiografie – chiar dacă se limitează la o narațiune pură – este o autointerpretare. Stilul e, în cazul ei, indicele relației între scriptor și propriul său trecut, pe măsura revelării intenției sale, orientate spre viitor, într-un mod specific de a se revela altuia”. Iar acest stil „pare mai curând să favorizeze arbitrarul narațiunii decât fidelitatea reminiscenței” (*ibidem*, p. 87–88).

Prin această dublă abatere, evidentă în cartea lui Sextil Pușcariu, confesiunea se înscrie în fenomenologia modernă a imaginarului, păstrându-și totuși intact interesul documentar, literar-istoric.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

- Durand 1977 = Gilbert Durand, *Structurile antropologice ale imaginarului. Introducere în arhetipologia generală*. Traducere de Marcel Aderca. Prefață și postfață de Radu Toma, București, Editura Univers, 1977.
- Eliade 1934 = Mircea Eliade, *Oceanografie*, București, Cultura Poporului, 1934.
- Ionescu 1991 = Eugen Ionescu, *Nu*, București, Editura Humanitas, 1991.
- Micu 1992 = Dumitru Micu, *În căutarea autenticității*, București, Editura Minerva, 1992.
- Pușcariu 1978 = Sextil Pușcariu, *Memorii*. Ediție de Magdalena Vulpe. Prefață de Ion Bulei. Note de Ion Bulei și Magdalena Vulpe, București, Editura Minerva, 1978.
- Starobinski 1974 = Jean Starobinski, *Relația critică*. Traducere de Alexandru George. Prefață de Romul Munteanu, București, Editura Univers, 1974.

SEXTIL PUȘCARIU AND THE AUTOBIOGRAPHIC IMAGINATION

(Abstract)

This paper analyses Sextil Pușcariu's memoirs from the first World War, focusing on the relationship between reality and fiction specific to confessional imagination. The objective point of view is constantly associated to the subjective perception inherent to autobiographic literature, much valued in Romanian literature by the concept of authenticity. Nevertheless, the latter is inseparable from the subjective imagination, by the fictional mark characteristic to any literary discourse. Sextil Pușcariu's book reveals an "autobiographic imagination", where evocation and interpretation are one, on different keys of lecture, in a modern perspective.

Cuvinte-cheie: memorialistică, autobiografic, imaginar, autenticitate, subiectiv.

Keywords: memoirs, autobiographic, imagination, authenticity, subjective.

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
„Sextil Pușcariu”
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21
magdawachter@yahoo.com